

Tihomir GLAVAŠ

PAVAO ANĐELIĆ - PIONIR NACIONALNE ARHEOLOGIJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Široka naobrazba stečena u klasičnoj gimnaziji i na studiju prava te neodoljiva želja za stjecanjem novih znanja, još za vrijeme boravka u Konjicu, utjecale su na Andđelićevu odluku da se posveti izučavanju povijesti arheološkim metodama istraživanja. Tjeran ljubavlju koja se malo pomalo pretvarala u strast, obilazio bi okolne visove i brežuljke i prikupljao površinske nalaze. Sretne su okolnosti što su u to vrijeme i na tomu prostoru boravile arheološke ekipe Zemaljskog muzeja i Zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Sarajeva, koje su radile na arheološko-topografskom istraživanju i zaštiti arheoloških lokaliteta na prostoru buduće akumulacije između Konjica i Jablanice, koje su ga učvrstile u ranije donesenoj odluci da se posveti arheologiji. Andđelić im je svima bio od neprocjenjive pomoći. Zahvaljujući njegovu poznavanju toga prostora, osobito urođenom mu daru prepoznavanja, ili kako bi on znao reći, čitanja terena, otkrivena su brojna nalazišta od prapovijesnog do srednjovjekovnog razdoblja. Pritom, kao i uvijek poslije toga, nesebično je, bez ikakve rezerve, budućim kolegama davao informacije i podatke o nalazištima. Malo je poznato da je on otkrio značajne pretpovijesne lokalitete po kojima je cijela jedna neolitska kultura dobila ime (lisičićka kultura, po nalazištu u selu Lisičići kod Konjica). Ova su terenska istraživanja, dopunjena rezultatima kasnijih ispitivanja i povjesnim vrelima, uobličena u monografiju o historijskim spomenicima Konjica i okolice.¹

Vjerojatno se još za gimnaziskog školovanja u Visokom kod mladog Andđelića probudila želja za istraživanjem srednjovjekovne povijesti svoje zemlje. Tu su iskru u njemu zapalili njegovi profesori fratri, o kojima je

---

¹ P. Andđelić, *Historijski spomenici Konjica i okoline*, Konjic 1975.

uvijek govorio s poštovanjem, pripadnici jedine institucije koja je uspjela preživjeti tursku okupaciju i opstati do danas. S njima je obilazio obližnje lokalitete prilikom čestih izleta u okolicu. Na Visočici je gledao ostatke srednjovjekovnog grada Visokog, jednog od najstarijih središta kulturnog i upravnog života srednjovjekovne Bosne. Tek će on, u kasnijim svojim radovima, posebice studijama o teritorijalno-političkoj organizaciji, dati Visokom puno i pravo značenje i odrediti njegovo mjesto u ukupnoj srednjovjekovnoj prošlosti. Već je tada dobro poznata bila ploča Kulina bana iz obližnjih Biskupića, čiju je reviziju čitanja kasnije uradio i objelodanio, a od arheoloških iskapanja K. Patscha u Arnautovićima, srednjovjekovnim Milama, nije prošlo ni trideset godina. Imao je priliku još tada razgovarati sa sudionicima tih radova čije će rezultate, dopunjene rezultatima svojih revizijskih istraživanja, u kojima sam i ja sudjelovao, tek on objaviti mnogo godina kasnije. Ako je na izbor njegove profesije utjecao boravak i školovanje u Visokom, onda je studij prava u Zagrebu uvelike odredio smjer toga zanimanja. Sukladno društvenim okolnostima toga vremena, mnogo je pozornosti poklanjano povijesti države i prava. Poznavanje državno-pravne povijesti europskih, napose južnoslavenskih naroda stečeno tijekom studija, znalački je koristio i primjenjivao u praktičnom radu prilikom istraživanja i interpretacije nalaza. Stoga njegova zaokupljenost stolnim mjestima, prostorno-upravnom organizacijom i drugim pitanjima srednjovjekovne države svakako nije slučajna. Takav njegov metodološki pristup, nadopunjen istraživačkom intuicijom i srećom prijeko potrebnom u arheološkom terenskom radu, rezultirao je izvanrednim rezultatima koji su mu donijeli europsku slavu.

Vratimo se sada nakratko znanstvenom okruženju u kojem se našao prilikom dolaska u Zemaljski muzej 1955. god. na radno mjesto kustosa za razvijeni i kasni srednji vijek u Odjelu za arheologiju. JAZU iz Zagreba i SANU iz Beograda u to su vrijeme bile jedine dvije institucije koje su se, uza Zemaljski muzej, bavile srednjovjekovnom poviješću BiH, prve dvije političkom a treća kulturnom. Dvjema akademijama to su bili usputni i periferni zadaci, dok je Muzeju to trebalo biti temeljno opredjeljenje. Međutim, u prethodnih sedam desetljeća otkad traju znanstvena istraživanja ovih prostora, kao i tada, ova je grana arheologije bila u velikom zaostatku za prapovijesnom i antičkom. Sustavnih medievalističkih istraživanja do tada gotovo da nije ni bilo. Arheološka građa slučajno otkrivena prilikom iskapanja kompleksnih prapovijesnih i antičkih nalazišta bila je zanemarivana, ili pogrešno tipološki i kronološki opredjeljivana. Iznimno vrijedni srednjovjekovni predmeti često su bili zatureni u prapovijesnoj, antičkoj ili čak etnološkoj zbirci. Razlog ovakvom

stanju najlakše je naći u pomanjkanju zanimanja, ili čak zataškavanja nacionalnih spomenika od ondašnjih austro-ugarskih okupacijskih vlasti, a kasnije i jugoslavenskih.

Na početku djelovanja u Zemaljskom muzeju, a u nedostatku više volje nego sredstava za terenska istraživanja srednjovjekovnih nalazišta, posvećuje se proučavanju onoga što mu je bilo dostupno. U podrumima i depoima pronalazio je i izdvajao arheološki materijal koji je bio pomiješan s građom s antičkih lokaliteta. Tako je vođen istraživačkom intuicijom, izdvojio arhitektonsku plastiku, nakit, tekstil i dr. iz Arnautovića, već spomenutog vrlo značajnog nalazišta koje je Patsch 1909. i 1910. god. istražio, ali rezultate nikada nije objavio, i minucioznom analizom zaboravljenih arheoloških predmeta, povjesne i arhivske građe utvrdio da oni potječu iz kraljevskih grobova. Kasnije će se ponovno vratiti na ovo nalazište i nakon revizijskih istraživanja, objaviti studiju o krunidbenoj i grobnoj crkvi bosanskih vladara s grobom Tvrtka I.² Tada pokazani istraživački talent, u punini će se očitovati u mnogim njegovim radovima iz arheologije i pomoćnih disciplina: epigrafike (Revizija čitanja Kulinove ploče,³ sigilografije (Pečat humskog kneza Miroslava,⁴ Olovni pečat mletačkog dužda Michaela Stena⁵ i Pečatnjak Bajamonta Tiepolo⁶). Vrhunac rada na ovom području sabran je u monografiji *Srednjovjekovni pečati iz BiH*⁷ gdje je multidisciplinarnim pristupom dao konačan odgovor na mnoga pitanja iz srednjovjekovne povijesti BiH. Zapaženi su njegovi radovi (studije) iz oblasti genealogije (Bosanska kraljica Doroteja Gorjanska⁸ i Postojbina i rod Divoša Tihoradića,⁹ Mesnovići, Masnovići, Bubanjići - humska i bosanska vlastela¹⁰ i Tko bi mogli biti Bret i Krsmir s Humačke ploče?¹¹ Vrlo su zapažene studije iz diplomatike (Povelja bosanskog kralja Stjepana Dabiše u Britanskom muzeju,¹² Originalni dijelovi dviju bosanskih povelja

² P. Andelić, *Krunidbena i grobna crkva bosanskih vladara u Milima (Arnautovićima) kod Visokog*, Glasnik Zemaljskog muzeja (dalje: GZM), Arheologija (dalje: A), Nova serija (dalje N.s.), Sveska (dalje: Sv.), XXXIV, Sarajevo 1980., str. 183-247.

³ GZM (A), N.s., Sv. XV-XVI, Sarajevo 1961., 331-335.

⁴ GZM (A), N.s., Sv. XX, Sarajevo 1665., 277-280.

⁵ GZM (A), N.s., Sv. XXIV, Sarajevo 1969., 177-179.

⁶ GZM (A), N.s., Sv. XXIV, Sarajevo 1969., 171-175.

⁷ Djela, Akademija nauka i umjetnosti BiH (dalje: ANUBiH), Knjiga XXXVIII, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 23, Sarajevo 1970.

⁸ GZM (A), N.s., Sv., XXVII-XXVIII, Sarajevo 1973., 377-395.

⁹ *Slово*, Časopis Staroslavenskog instituta, Zagreb 1976., 231-239.

¹⁰ *Hercegovina* 2, Mostar 1982., 79-89.

¹¹ Zbornik radova povodom 100. godišnjice muzeja na Humcu (1884.-1984.), Ljubuški 1985., 165-168.

¹² Radovi ANUBiH, knjiga XXXV, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 12, Sarajevo 1969., 285-288.

u falsifikatima Ivana Tomke Marnavića¹³ i Povelja kralja Dabiše Čubranovićima i velikaški rod Hlivnjana¹⁴) i heraldike (Neka pitanja bosanske heraldike,¹⁵ Grbovi hercega Stjepana Vukčića Kosače na kruni jedne kućne cisterne u Dubrovniku¹⁶). Kao pravom eruditu nije mu bila strana ni srednjovjekovna književnost (npr. Srednjovjekovne kronike i rodoslovi...¹⁷), niti srednjovjekovna umjetnost (npr. Umjetnički krug Jurja Dalmatinca i Bosna¹⁸), arhitektura (Pogled na franjevačko graditeljstvo XIV. i XV. vijeka u Bosni¹⁹). Nizom, opsegom manjih a rezultatom značajnih priloga o oružju, staklu, keramici i dr.,²⁰ trasirao je smjerove istraživanja srednjovjekovne nacionalne prošlosti.

Glavno djelo Pavla Andelića kao arheologa istraživača bilo je dugogodišnje sustavno istraživanje političkih, kulturnih, vjerskih i gospodarskih središta srednjovjekovne Bosne i Humske Zemlje. Opredjeljenje za ovu problematiku na početku svoje znanstvene karijere, a imajući na umu stanje u ovoj oblasti, o čemu smo nešto ukratko kazali, može se nazvati hrabrošću. Unatoč nerazrađenoj znanstvenoj terminologiji i metodologiji istraživanja i uopće pomanjkanju skrbi za ovu granu arheologije, ostvario je nenadmašne rezultate. Istraživanje Bobovca, najtvrdjeg grada u kraljevstvu u kojem je čuvana kraljevska kruna (1959.-1969.) i Kraljeve Sutjeske s kraljevskim dvorom (1964.-1970.), znanstveno prezentirano 1973. god.,²¹ predstavlja prodor u do tada malo poznate sfere istraživanja. Otkriće fortifikacija, vladarskih palača, crkava, gospodarskih objekata i dr., te mnoštva ulomaka arhitektonske plastike i produkata domaćih i stranih majstora raznih profila, bacili su potpuno novo svjetlo na kulturna, politička, gospodarska i vjerska zbivanja u 14. i 15. st. Ova će dva nalazišta ostati vjerojatno jedina istražena srednjovjekovna stolna mjesta u ovom dijelu Europe. Osim njih, istraživao je i srednjovjekovni Borač, sjedište velikaškog roda Pavlovića - Radinovića²² i Blagaj u Humskoj Zemlji, jedan od najvažnijih gradova

¹³ GZM (A), N.s., Sv. XXVI, Sarajevo 1971., 347-360.

¹⁴ GZM (A), N.s., Sv. 38, Sarajevo 1983., 133-143.

¹⁵ GZM (A), N.s., Sv. XIX, Sarajevo 1964., 157-172.

¹⁶ *Tribunia I*, Trebinje 1975., 83-90.

¹⁷ Bosanskohercegovačka književna hrestomatija, Starija književnost, Sarajevo 1974., 69-100.

¹⁸ Radovi Instituta za povijest umjetnosti 3-6, Zagreb 1984., 205-208.

¹⁹ Radovi III, Muzej grada Zenice, Zenica 1973., 439-452.

²⁰ Objavljivano u GZM, ali i u drugim strukovnim izdanjima.

²¹ P. Andelić, *Bobovac i Kraljeva Sutjeska - stolna mjesta bosanskih vladara u XIV i XV stoljeću*, Sarajevo 1973.

²² P. Andelić, *Izvještaj o probnom iskopavanju na srednjovjekovnom gradu Borču*, GZM (A), N.s., Sv. XVII, Sarajevo 1962., 159-164.

obitelji Kosača.²³ Tek je nakon ovih njegovih zahvata, kojima je otkrivena arheološka građa neobične vrijednosti i originalnosti, bilo moguće realizirati stalni postav srednjovjekovne zbirke Zemaljskog muzeja. Suvremen muzeološki pristup, donio je vrlo povoljne kritike a široj je publici omogućen užitak u eksponatima neponovljive ljepote.

Posljednja etapa znanstvenog rada Pavla Andelića obilježena je istraživanjima teritorijalno-političke organizacije kojima je, dosljedno sebi, pristupio na potpuno nov metodološki način. Koristeći se bogatom topografskom građom prikupljenom pretežito vlastitim istraživanjima, rezultatima arheoloških iskapanja svojih predšasnika i svojim osobno, te povijesnim vrelima i tradicijom, ostvario je cijeli niz studija o srednjovjekovnim župama na prostoru Bosne i Huma. Objavljivane su po raznim strukovnim časopisima, i na kraju su sabrane u jednu knjigu.²⁴ Premda je ovaj program multidisciplinarnih istraživanja srednjovjekovnih župa ostao nedovršen, ostavio je, pored niza radova o pojedinim prostornim cjelinama, i vlastiti način rada, koji je dobar putokaz budućim istraživačima.

Pored spomenutih monografija o Bobovcu i Sutjesci, Konjicu, srednjovjekovnim pečatima te studije o Visokom,²⁵ u dva izdanja o kulturnoj povijesti BiH,²⁶ dao je svoje monografske tekstove, kao i niz natuknica i tekstova u *Arheološkom leksikonu BiH*.²⁷

Na kraju zaključimo: Pavao je Andelić s velikom ljubavlju cijeli svoj radni vijek, bez ostatka, posvetio je izučavanju nacionalne prošlosti i pritom postigao zavidne rezultate. Za one koji su ga poznavali, to i nije ništa neobično. Znao je govoriti kako mu nije potreban novac za ostvarenje njegovih želja. Kad ne bi radio posao koji radi, a novac zarađivao na neki drugi način, trošio bi ga za ono što sada radi. Izravno je uživao u istraživanju hrvatskih nacionalnih spomenika u BiH.

---

²³ Arheološki terensko-istraživački radovi obavljeni su 1965. god., ali rezultati nisu objavljeni. Arheološka građa i dokumentacija s ovih istraživanja predani su u Muzej Hercegovine u Mostaru.

²⁴ P. Andelić, *Studije o teritorijalnopolitičkoj organizaciji srednjovjekovne Bosne*, Sarajevo 1982.

²⁵ P. Andelić, Srednji vijek - doba stare bosanske države, u knjizi *Visoko i okolina kroz historiju*, I, Visoko 1984., 103-309.

²⁶ *Kulturna historija BiH*, Sarajevo 1966., 405-537; drugo prerađeno i dopunjeno izdanje, Sarajevo 1984., 435-587.

²⁷ *Arheološki leksikon BiH*, Sarajevo 1988.